

Pálóczy Krisztina

„Ha a rezesbanda ráreccsenti, az már valami...” Rézfúvós zenekarok a Kárpát-medencei magyar falvak zenei életében

Jelen tanulmány középpontjában a rézfúvós zenekaroknak a magyar falvak zenei életében betöltött szerepe áll a zenekarokról készült gyűjtések eredményeire építve. Vizsgálom a zenekarok létrejöttét és a faluközösséggel való kapcsolatukat, azt, hogyan illeszkedtek be ezek a zenekarok a falu zenei életébe, hétköznapjaiba, ünnepeibe. Kitérek a zenekarok megalakulásának körülményein túl a próbákra és a szereplésekre, arra, hogy hogyan élték meg a zenészeletet mindennapjaikban, és hogyan alakult a zenekarok repertoárja a fenntartók változásának hatására. A zenekarok bemutatásánál igyekszem minél többet idézni tőlük, hogy az általuk használt kifejezések világítsák meg, mit jelent számukra a zenélés, a zenekar. Helyszíni gyűjtéseink során igyekeztünk saját közegükben is megfigyelni a zenekarokat, a köztük és a fogyasztók közti kapcsolatot.

A ZENEKAROKRÓL ÁLTALÁBAN

A rézfúvós zenekarok a magyar népzeneben a 19. század végén és a 20. század elején kezdtek megjelenni. A magyar fúvószenekarok vidéki fénykora a 20. század első felére esett. Kisebb (6–8 tagú) és nagyobb létszámú (20–25 tagú) falusi rezesbandák az 1960-as évekig nagy számban működtek.¹ Jelenleg nem rendelkezünk olyan felméréssel, hogy az ország mely területén voltak fúvószenekarok, de azokon a vidékeken, ahol volt ilyen irányú gyűjtés, kiderült, hogy szinte minden faluban működött hosszabb-rövidebb ideig fúvószenekar. Ezt jól példázza Terék József Tápió-menti gyűjtése, mely szerint azon a környéken is majdnem minden településen működött fúvószenekar.² A Tari Lujza által bejárt³ Zoborvidékről – ahol 2007-ben Alföldy-Boruss Márkkal mi is végeztünk rézfúvós kutatásokat – is megállapítható, hogy minden falunak külön zenekara volt. Ha két

¹ Sárosi 1998: 32.

² Terék József rendelkezésemre bocsátotta még kiadatlan Tápió-menti kutatásait. A következő településeken volt rézfúvós zenekar: Nagykáta, Tápióbicske, Bénye, Gomba, Káva, Kóka, Pánd, Tápiógyörgye, Tápióság, Tápiósáp, Tápiósüly, Tápiószecső, Tápiószele, Tápiószentmárton, Tóalmás, Űri.

³ Beszámoló: Tari 1996.

falu megpróbált közös zenekart létrehozni (például Béd és Menyhe⁴), idővel azok is különváltak.

A fúvószenekarok eredete a szerb, illetve a sváb hagyományokhoz is köthető, de a rézfúvós zenekarok kialakulására minden bizonnyal hatással voltak a katonaságnál és a tűzoltó-egyesületeknél használt rézfúvós hangszerek is, és fontos lehetett a katona- és tűzoltózenekarok nemzetiségi zenekarokhoz képest magasabb presztízse.

A legtöbb esetben zeneileg nem, vagy csak kevésbé képzett parasztemberekből szerveződött a zenekar, zenei színvonalban elmaradtak a cigányzenekarok teljesítményeitől. Hangszereik általában: két klarinét (Es, B), két B szárnykürt, egy Es trombita, egy B basszuszárnykürt vagy eufónium, egy F vagy B helikon, és egy nagydob rászerezelt cintányérral.⁵

A rézfúvós zenekarok szerepét a magyar zenei hagyományban elég későn kezdték vizsgálni. Kodály Zoltán tanulmányában még nem írt részletesen a rézfúvós együttesekről. Egyetlen rézfúvós hangszert említett a „nép hangszerei” között: a szárnykürtöt. Tipológiájában két kategóriát állított fel: a „magakészítette hangszerek” csoportját, ide sorolta a fúvósok közül a pásztorkürtöt, furulyát, dudát és a kanásztülköt; valamint a gyári hangszereket, itt egyetlen rézfúvósként a szárnykürt, a fúvósok közül pedig a szájharmonika és a klarinét kapott helyet.⁶ Ez utóbbi „...a szárnykürttel együtt újabban (még a levente zenekarok előtt) magyar falvakban is terjedő rézfúvó-zenekarok révén került a nép kezébe.”⁷ Sárosi Bálint már bővebben írt a rezesbandákról kifejtve általános jellemzőiket. Leírása alapján a rezesbandák állandó zenekari felállásban játszottak és játszanak, és igaz rájuk a parasztszámok jellemzője: meghatározott létszám, meghatározott hangszerek és sajátos együttes játéktípus.⁸

FORRÁSOK

A rézfúvós zenekarok tudományos feltárása az 1960-as években kezdődött, amikor a zenekarok jórészt már kezdtek felbomlani. Kutatásaim során éppen ezért egyszerre építettem az élő népzenei hagyomány gyűjtésére és az archívumokban fennmaradt írásos és hangzó források feldolgozására. 2005-ben Alföldy-Boruss Márkkal a Vajdaságban először a magyarszentmihályi fúvószenekar játékát sikerült rögzítenünk (NM CD 150-153⁹), 2006-ban Beszterce környéki falvakban szász zenekarok mintájára alakult zenekarokkal készítettünk felvételeket

⁴ NM CD 160.

⁵ Sárosi 1998: 32.

⁶ Kodály 1937: 81.

⁷ Kodály 1937: 82.

⁸ Sárosi nyomán Tari Lujza hangszeres kutatásai is kiterjedtek a rezesbandákra, lásd: Tari 1990. A „parasztszám” vagy „magyarbanda” parasztszámokból, műkedvelő parasztszenészekből álló, leginkább fúvós és vonós hangszereken játszó együttes.

⁹ A Néprajzi Múzeum, Hangtár, Népzenei gyűjtemény CD állomány (NM CD).

(NM CD 154-155), 2007-ben a Zoborvidéken Sófalva, Béd, Kolon, Zsére, Dobok (NM CD 160-164) zenekarait térképeztük fel Tari Lujza korábbi gyűjtései alapján.¹⁰ Gyűjtéseink során igyekeztünk a még működő zenekarokkal felvételeik során is felvételeket készíteni, valamint a zenekari tagokkal, családtagjaikkal, falubeli emberekkel interjúzni a zenekar működéséről.

A felvételek vizsgálatát a Néprajzi Múzeum Népzenei gyűjteményében kezdem. A legrégebbi zenei felvételek fonográfhangereken találhatóak, amely eszköz a zenekari játék rögzítésére nem igazán volt alkalmas.¹¹ Rézfúvós hangszereket, illetve egyéb anyagú szignálhangszereket nem sűrűn rögzítettek, de találunk jelzőkürt-, kanásztülök-, fakürt-felvételeket, Vikár Béla székelyudvarhelyi gyűjtésében szárnykürtöt (MH¹² 485-486), Bartók Béla máramarosi gyűjtésében pedig kürt (MH 2157, 2166, 2197) felvételeket.¹³

A technika fejlődésével a gyűjtési lehetőségek bővültek. Az 1950-es évektől, a magnetofon megjelenésétől kezdve lehetőség volt a szerteágazóbb, tudatosabb gyűjtésre. Ettől kezdve megszorodtak a gyűjtési anyagok a Néprajzi Múzeumban, majd a Magyar Tudományos Akadémia Népzene kutató Csoportjában, a mai Zenetudományi Intézet elődintézményében. A későbbi gyűjtésekben a hangszeres zene kutatása összefonódott a népi hangszerek felmérésével, az azokra vonatkozó tudnivalók gyűjtésével is. A magyar népi hangszerek legteljesebb összefoglalása (és mindemellett számos hangszeres zenei felvétel) Sárosi Bálint nevéhez fűződik, aki a Néprajzi Múzeumnak és az említett kutatócsoportnak is munkatársa volt.

Az MTA BTK Zenetudományi Intézet Archívumában őrzött, 10 000 órát is meghaladó gyűjtési anyag között mégis elenyésző a rézfúvós zenekarokról készült felvétel: csupán 21 olyan gyűjtési anyag található, mely a rézfúvós zenekarokra vonatkozik. Az első dokumentált gyűjtés 1951-ből származik, amikor Kertész Gyula a mátraszentimrei rezesek anyagát vette hangszalagra. A felvételeken hallható zenekarok létszáma 5 és 10 fő között mozgott. A rézfúvós hangszereken kívül legtöbbször klarinétot, szaxofont és dobot használtak, mint általában a rezesbandákban.

A Néprajzi Múzeum Népzenei gyűjteményében a Lajtha László irányítása alatt létrejött csoport¹⁴ gyűjtéseiben is található négy fúvószenekari felvétel, ezek Tóth Margit, Sárosi Bálint, Dobozy Elemérné és Erdélyi Zsuzsanna gyűjtései. Közülük az 1965-ös felvételen a madocsai héttagú zenekar „kéltű” volt: vonós és rezes hangszereken egyaránt játszottak. Az 1967-es nagycsepelyi felvételükön

¹⁰ Legutóbbi vonatkozó publikáció: Pálóczy 2009.

¹¹ A fonográfra történő gyűjtést Európában először Vikár Béla kezdte el 1895-ben. A Néprajzi Múzeumban 4570 fonográfhangere található.

¹² Néprajzi Múzeum, Hangtár, Népzenei gyűjtemény Fonográfhangere állomány (MH).

¹³ Erről lásd Pálóczy 2009.

¹⁴ 1951-ben a Népművelés Minisztérium adott megbízást Lajtha Lászlónak, hogy folytassák a Magyar Rádióval közösen megkezdett Pátria hanglemezsorozatot. A csoport a népénekeken kívül a hangszeres zene gyűjtését tartotta a legfontosabbnak. Bővebben: Pávai 2000.

is „kétéltű” banda játszik. Mint a felvételen lévő beszélgetésekből kiderül, Somogyban gyakoriak voltak az ilyen jellegű hangszeres zenekarok.

A két nagy archívumban található anyagokban szereplőkön kívül több olyan zenekarról van tudomásunk, amelyről vagy még nincs rögzített gyűjtés, vagy csak leírások, visszaemlékezések maradtak fenn. A bédi rezesbandáról például a Tari Lujza 1994-es gyűjtésében található, a banda egykori prímtrombitásával, Árpás Domokossal való beszélgetés alapján tudunk. Tari részletesen ismertette az egykori korondi rezesbandát is. A még működő zenekarok gyűjtése tervben van mind a Zenetudományi Intézetben, mind a Néprajzi Múzeumban. A magyarszentmihályi fúvószenekart egy nagyszabású program, az 1997. szeptember 1-jén indult *Utolsó Óra*¹⁵ keretében rögzítették CD-re. Nem csak zenei felvételekre támaszkodtam ugyanakkor, hanem a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma Kéziratgyűjteményének a rézfúvós zenekarokra vonatkozó dokumentumai is kiindulópontul szolgáltak.

Gyűjtéseink során olyan zenekarokhoz igyekeztünk eljutni, amelyek különböző módon szerveződtek, és környezetük miatt eltérő zenei hatások érhatték őket. Az első gyűjtésünk 2005-ben, a Fonó *Utolsó Óra* programjában szereplő Magyarszentmihályon volt. Magyarszentmihály (Mihajlovo) a Vajdaságban található. (A település ma Szerbia Közép-Bánáti körzetének Nagybecskerek [Zrenjanin] községéhez tartozik.) A körzet 208 456 lakosának etnikai megoszlása 2002-ben a következő volt: 150 794 fő szerb, 27 842 fő magyar, 5156 fő román. Magyarszentmihályon a magyarság aránya a 20. század folyamán 88,2% és 98,0% között mozgott, 2002-ben az ott élő 944 magyar lakos az összes lakos 94%-át jelentette. Ez a környék magyarul falvaihoz képest nagyon magas arányszámot jelent, különösképp ha Nagybecskerek község többi településének adataival összehasonlítjuk. A 22 település közül Lukácsfalván (79,4%), Nagyerzsébetlakon (30%) és Nagybecskereken (17,9%) a legmagasabb a magyar lakosság aránya.¹⁶ A lakosok többsége mezei munkás, a legtöbben konyhakerti növények termesztésével és az azokkal való kereskedéssel foglalkoznak, de vannak, akik takarmánynövényeket termesztenek, vagy dohánykertészkedésből élnek. A település kulturális életét a József Attila Művelődési Egyesület fogja össze. Az egyesület megmozgatja az egész falut, több korosztály számára nyújt tevékenységi lehetőséget.¹⁷

2006-ban Beszterce (Beszterce-Naszód vm., ma Románia) vidékére utaztunk, Zselyk és Sófalva fúvószenekaraihoz. Zselyk (románul Jeica, németül Schelken) Beszterce vidékének 18 községe közül az egyetlen tiszta magyar tele-

¹⁵ A program 1997 és 2001 között zajlott a Fonó Budai Zeneházban, a célja az volt, hogy a még élő erdélyi, felvidéki, vajdasági hagyományos népzenei együttesek zenélése felvételre kerüljön. Egy-egy zenekar megközelítőleg teljes, több etnikumot is kiszolgáló repertoárjának összegyűjtésére öt nap állt rendelkezésre, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy ne csak a dallamkészletet, hanem a zenével, táncsal, népszokásokkal kapcsolatos szöveges adatokat is rögzítsék, majd CD-lemezekre írják.

¹⁶ Bővebben lásd: Kocsis: 1989.

¹⁷ Bővebben lásd: Alföldy-Boruss 2005; Alföldy-Boruss – Pálóczy 2006.

pülés. Lakossága 1850-ben 723 fő volt, az 1960-as évek drámai csökkenése után 1992-ben 147 fő lakta. Ott jártunkkor 151 házból 81 üresen állt, mivel a lakosok a környező városokban dolgoznak, és csak a nyugdíjas éveikre szándékoznak visszatérni. A nyolc katolikus és református lakoson kívül mindenki evangélikus vallású a faluban. A hagyomány szerint a völgykatlanban, ahol Zselyk fekszik, valamikor két település volt. Az egyik református vallású magyar, a másik pedig evangélikus szász lakosságú volt. A két falu lakói állandóan torzsalkodtak egymással. Amikor felismerték, hogy az erdőkért, legelőkért folytatott állandó harc helyett közös műveléssel a gyarapodásra is lehetőségük nyílna, szövetséget kötöttek. A szász falu úgy döntött, hogy magyarrá lesz, a magyar falu pedig áttért a szászok vallására, így lett a két településből egy falu, melynek lakói evangélikus hitű magyarok.¹⁸ Sófalva (románul: Sărata, németül Salz) Besztercétől kb. 10 km-re fekszik. A falu 1948-ig önálló községként szerepelt, azóta elveszítette önállóságát, és Beszterce külvárosává lett. A jelenlegi népességmegoszlás szerint 1/3-a magyar, 1/3-a román, 1/3-a cigány nemzetiségű. A románok és cigányok főleg ortodox, görög katolikus, baptista és szombatista vallásúak, a magyar lakosság nagy része pedig református, de néhány római katolikus is van közöttük. A falu az államosításig főleg növénytermesztéssel foglalkozott, de más kézműves és mesteremberek is működtek itt. Jelenleg az Italtexil nevű selyemfeldolgozó biztosítja a legtöbb munkát a környékelieknek. A zenekar is a szőlőhegyen és a termőföldeken dolgozó törpebirtokosokból és napszámosokból alakult.¹⁹

2007-ben a felvidéki Zoboraljára (ma Szlovákia) indultunk Tari Lujza gyűjtése nyomán. Nyitra város mellett, a nyitrai járásban fekszik 12 egykor magyar, ma már rohamosan szlovákosodó település. A 19. században még azonos volt a magyar és a szlovák lakosság aránya, de napjainkra a háborúk, kitelepítések következtében a magyar lakosság aránya jelentősen csökkent. A falvak mind homogén katolikus közösségek, Nyitrán 1110 óta püspöki székhely működött. A zoboraljai falvakból az elmúlt évtizedekben sok magyar beköltözött Nyitrára, a falvak régi házai elnéptelenedtek. Napjainkban elindult a visszafelé áramlás, a városból kiköltözők viszont már nem beszélnek magyarul. A falvak újranepe-sítését bérházprogram is segíti. Az általunk meglátogatott falvak: Béd (Bádice), Kolon (Kolíňany), Pográny (Pohranice), Zsére (Žirany), Alsóbodok (Dolné Obdokovce) és Menyhe (Mechenice) lakói főleg mezőgazdaságból élnek, a legtöbben a közeli Nyitra városban dolgoznak. A területen több néprajzi, népzenei gyűjtés volt, többek közt Kodály Zoltán, Tari Lujza,²⁰ Czövek Judit gyűjtése, a hagyományokat a Csemadok²¹ helyi szervezetei segítségével a falvak népművészeti csoportjai a mai napig ápolják.

A nem saját gyűjtésünkből származó adatok főleg bányászzenekarok működéséről szólnak. A Nógrád megyei mátranováki, a Heves megyei egercsehi,

¹⁸ Bővebben: Alföldy-Boruss – Pálóczy 2007.

¹⁹ EA 30072.

²⁰ Tari 1996.

²¹ Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség. Bővebben: www.csemadok.sk

A vizsgált zenekarok

A gyűjtés helye	A gyűjtés ideje	Gyűjtő(k)	A zenekar alapítása	A zenekar megszűnése	Tagok száma
Eger (Heves m.)	1914	Gárdonyi József	19. század második fele	Nem ismert	kb. 8–10 fő
Mende (Pest m.)	1957	Fejes Ferenc, Furuglyás Géza	1920 körül	Nem ismert	kb. 10 fő
Tura (Pest m.)	1957–58	Tóth János	1920-as évek eleje	1970-es évek vége	8–10 fő
Ózd (Borsod m.)	1969–1970	Nemcsik Pál	1895	1970-es évek	18–20 fő
Egercsehi (Heves m.)	1972–1973	Nemcsik Pál	1911–12	1950-es évek	18–20 fő
Istenmezeje (Heves m.)	1973	Nemcsik Pál	1913	1946	12
Magyarszenimihály (Torontál vm., ma Szerbia)	2005	Alföldy-Boruss Márk, Pálóczy Krisztina	1961	Jelenleg is működik	Változó, 6 fő
Zselyk (Beszterce-Naszód vm., ma Románia)	2006	Alföldy-Boruss Márk, Bódiss Tamás, Pálóczy Krisztina	1879	Időnként ma is játsszanak	18–20 fő
Sófalva (Beszterce-Naszód vm., ma Románia)	2006	Alföldy-Boruss Márk, Bódiss Tamás, Pálóczy Krisztina	1912	Időnként ma is játsszanak	18–20 fő
Pográny (Nyitra vm., ma Szlovákia)	2007	Alföldy-Boruss Márk, Pálóczy Krisztina	1909	(3 újralakítást követően) 1994	20 fő
Béd (Nyitra vm., ma Szlovákia)	2007	Alföldy-Boruss Márk, Pálóczy Krisztina	1910 körül	1960-as évek	kb. 15 fő
Menyhe (Nyitra vm., ma Szlovákia)	2007	Alföldy-Boruss Márk, Pálóczy Krisztina	1910 körül	A II. világháború idején	kb. 15 fő
Zsére (Nyitra vm., ma Szlovákia)	2007	Alföldy-Boruss Márk, Pálóczy Krisztina	1932	1978	kb. 10 fő
Alsóbodok (Nyitra vm., ma Szlovákia)	2007	Alföldy-Boruss Márk, Pálóczy Krisztina	1937	2006	kb. 20 fő
Kolon (Nyitra vm., ma Szlovákia)	2007	Alföldy-Boruss Márk, Pálóczy Krisztina	1950-es évek	kb. 1970	kb. 15 fő

istenmezejei és a Borsod megyei ózdi zenekarokról készültek dokumentumok.²² Egercsehiben a 20. század első felétől Heves megye legnagyobb és egyetlen mélyművelésű szénbányája működött, egészen az 1990-es évben történt bezárásáig. Ez biztosította a környéken lakóknak a legfőbb munkalehetőséget. Mátranovákon az 1970-es évekig több kőszénbánya is működött, ami a legfőbb megélhetési forrást jelentette a környéken. Ózd Borsod-Abaúj-Zemplén megye második legnagyobb városa. Iparvárossá alakulását a környék gazdag szénlelőhelyeinek köszönheti. A 19. század második felétől indult meg a virágázása a vasgyár 1847-es létrejöttével, a szocializmus idején az egyik legnagyobb iparvárosunkká fejlődött. A vaskohászat a rendszerváltásig működött, jelenleg ennek megszűnése a környék legfőbb problémája.²³A Pest megyei Tura népművészetét nagyon korán felfedezték. Bartók Béla 1906-ban már gyűjtött a községben népdalokat, a település hímezései is nagy figyelmet kaptak. Mezőgazdaság szempontjából a térségben vezető szerepet játszott. Tura 1873-ig az Eszterházy-család birtokában volt, 1849-ben az egyik legnagyobb lovassági csata volt a környéken. 1867-től, a vasút megérkezésétől a MÁV egyre több embernek adott itt munkát. 2001-ben városi rangot kapott. A többségében magyarlakta település lakossága főleg római katolikus vallású.

ZENEKARALAPÍTÁSOK ÉS A FENNTARTÓK

A rézfúvós zenekarok megalakulásának nincs egységes receptje. Egy dolog azonban szinte mindegyik zenekarról elmondható: rendszerint valamilyen fenntartó segítségével és kezdeményezésére jöttek létre. Lehetett fenntartó a helyi egyházközség (ugyanúgy előfordulnak református, evangélikus, katolikus területeken), a helyi városi vezetők, de a helyi gyár vagy szövetkezet vezetősége is.

A zenekarok megállapodtak a fenntartókkal, és a megállapodás részleteit szerződésben rögzítették. A szerződés tartalmazta a zenekar köteleseit, fizetését. Sajnálatos módon azonban az általunk ismert zenekaroknál ezek a szerződések a legtöbb esetben már nincsenek meg. A zselyki zenekar legelső, az egyházzal történt megállapodását adatközlők mesélték el:²⁴

- a) Az együttes a Zselyki Egyházi Fúvószenekar nevet viselte.
- b) Az egyházközség köteles volt a zenekar részére próbatermet biztosítani. A terem fűtéséről is az egyház gondoskodott.
- c) A partitúrákhoz szükséges papírt és írószert az egyház vásárolta.
- d) Az egyházközség gondoskodott a hangszerek javításáról.
- e) A gazdátlanul maradt hangszerről a presbitérium határozott.
- f) A karmesternek járó tiszteletdíjat az egyházközség fizette.

²² EA 16724, 17996, 18490.

²³ EA 16724.

²⁴ Idézi Wass György EA25343 19.

- g) A nyilvános szereplésekből és temetési díjakból származó összegeket az egyházközség bevételezte, de külön könyvelte. E bevételekből minden zenekari tag évente legkevesebb 5 forintot kapott.
- h) A zenekar köteles volt minden egyházi ünnep (karácsony, húsvét, reformáció napja) alkalmakor a templomban zenélni, két-három közéneket kísérni, valamint újév és reformáció napján úgy a templomban, mint a templom előtti téren egyházi éneket játszani.

A zenekarok létrejöttét többféle tényező motiválhatta, így például a katonazenekarok, tűzoltózenekarok példája, a nemzetiségi (sváb, szász, szerb) zenekarok mintája, vagy a nekik szánt közművelődési szerep. Ha nem volt „felülről” jövő elhatározás az alapításkor, akkor a kiemelkedés vagy a kis plusz kereset is szerepet játszhatott.

Néhány példa az alakulás mögötti motivációkról az általam vizsgált zenekarok esetében. Az ózdi bányászzenekar a korábban megalakított Olvasó Egylet keretén belül jött létre.²⁵ Az Olvasó Egylet vezetése ostromolta a gyár vezetését, hogy hozzanak létre egy rézfúvós zenekart, mivel az ünnepélyeken szükségesnek látták egy ilyen zenekar működését. A gyárigazgató felhívására közel hatvanan jelentkeztek, hogy szívesen részt vennének a zenekarban, közülük azonban csak néhányan tudtak hangszeren játszani, azok is inkább harmonikán, furulyán vagy szájharmonikán. 1895-ben a gyár vezetése megbízta Schuch Ferenc²⁶ karmestert, hogy hozzon létre zenekart. A karmester a felhozatalt látva inkább más faluból szerződtetett zenészeket. Ez a gyári zenekar nem önálló egyesületként működött, a gyár igazgatósága, illetve a karmester vezetése mellett létezett.²⁷ A zenekar átvétele a két világháborút, többször úgy, hogy a karmester ingyen végezte munkáját. A II. világháború után Ózdon a Népművelési Intézmények Igazgatósága vette át a kultúraszervezést, a zenekar is az ő fennhatóságuk alá tartozott.

Önálló kezdeményezésre is találunk példát a bányászok körében: Ország Belső János 1913-ban szervezett zenekart a mátranováki bányánál. A zenekar a bányatelepi főnökhöz folyamodott anyagi támogatásért. Ezt a bánya vezetősége előbb elutasította, de 1914-ben, minden bányász fizetéséből levonva a „zenedíjat”, vállalták a zenekar fenntartását. A zenekar munkaidő-kedvezményt is kapott, cserébe ingyen kellett megjelenniük a temetéseken és egyéb összejöveteleken.²⁸ Saját hangszereiken játszottak, fejenként 70-70 koronát szedtek össze, hogy megvásárolják ezeket. A háború után a kiesett tagok helyett több zenész az

²⁵ Az Olvasó Egyletet a gyár vezetőségének kezdeményezésére hozták létre 1884-ben, célja „az ózdi gyári felvigyázó- és munkás személyzetének szellemi és minden tekintetben magyar nemzeti irányú működésére és szórakozásra alkalmat nyújtani.” A cél elérésére szolgáló eszközök: hangversenyek rendezése, a magyar énekművelés ápolása és fejlesztése stb. EA 16724.

²⁶ Német származású karmester, a fővárosi Orfeum zenekarának karmestere volt.

²⁷ EA 16724.

²⁸ A szerződés sajnos már nincs meg.

Egercsehi Bányaüzemből került a zenekarhoz, így az 1920-as években Egercsehibe került át a zenekar.²⁹

Alsóbodokon a zenekar a szomszédos községekben alakult zenekarok mintájára jött létre 1937-ben. „Hát úgy volt, hogy a szomszéd községekben kezdtek tanítani hangszereket, akartak fúvószenét, aztán itt is összementek. [...] Jártak újévkor, farsangkor, elmentek a faluba, és gyűjtötték a pénzt. Úgyhogy aztán amit összeszedtek, abból mindig törlesztették a hangszervásárlásból fakadó adósságot.”³⁰

A zsellyki zenekar 1879-es alapításánál is szerepet játszott a környékbeli szász falvak zenei mintája. „A faluban többen voltak, akik mindenáron fúvószenekart akartak létesíteni. A környék szász falvaiban már jóval a miénk előtt léteztek ilyen alakulatok. Ezekre a szászok nagyon büszkék voltak, mivel ezek voltak a falvak díszei.” Itt az egyház támogatta anyagilag az együttest. A zenekar tagjai önként átadták a saját maguk vásárolta hangszerek tulajdonjogát az egyháznak, és csak a hangszerek kezelési jogát tartották meg. Így jött létre Zsellyken a „fúvós-jog”: az együttesből kiöregedők után a jog zenei tudástól függetlenül a fiakra, illetve vőkre szállt. Ha egyik sem volt, akkor valamelyik rokon örökölte a jogot, ennek hiányában az utódról a presbitérium döntött.³¹

Turán a 20-as évek elején a zenekar a falu szegényebb embereiből alakult, akik erkölcsi felemelkedést, elismerést, tekintélyt kívántak maguknak kivívni általa. Az egyik adatközlő így nyilatkozott: „Így mingyán jobban kaptak rajtunk a jányok is, hogy látták, hogy muzsikányi is tudunk.” A társadalmi helyzet változása azonban nem lehetett jelentős, mivel Turán általában lekezelően nyilatkoztak róluk: „Ez is a bandások között van, ott fújnak a turai búcsún, úgy keresik a kenyeret.”³²

A magyarszentmihályi zenekar elmondásuk szerint egy „haláleset miatt” jött létre 1961-ben, amikor meghalt a faluban egy tűzoltó, őt akarták illően eltemetni. A 10 kilométerre levő zeneiskolába jártak gyakorolni és tanulni. Hangszert a tűzoltóságtól kapták „ledolgozásra”.³³

Sófalván 1912 óta van zenekar, melyet tizenöt tag alapított, napszamosok és törpebirtokosok. Az alakulásnál Pásztor Márton bíró állt melléjük, kezességet vállalt értük a Besztercei Bankban, ahonnan hitelt kaptak, hogy hangszereket hozathassanak Budapestről. Negyedévenként törlesztették a részleteket a banknak.³⁴ Már a következő évben kiderült, hogy a fellépések nem fedezik a hangszerek törlesztőrészleteit, ezért 1913-ban szerződést kötöttek az egyházzal.³⁵ Mivel az I. világháború kitöréséig így sem sikerült a hangszereket kifizetni, a zenekar 1926-ban a hangszerek tulajdonjogát is átadta az egyháznak.

²⁹ EA 17996.

³⁰ NM CD 164.

³¹ EA 25343.

³² EA 6316.

³³ A tűzoltók temetésein, névnapjain, felvonulásokon ingyen játszottak. NM CD 151.

³⁴ NM CD 154.

³⁵ A szerződés sajnos elveszett.

1. kép

A szentmihályi zenekar egyenruhában

Forrás: Magánygyűjtemény.

A megalakuláshoz főként azért kellett „központi” segítség a zenekaroknak, mert a hangszerek beszerzése anyagi terhet jelentett. A rézfúvós hangszerek már a század első felében is drágák voltak, és házi készítésük nem volt megoldható.³⁶ A fúvószenekarok alakulásának idején, a 20. század elején a hangszergyárak is fejlődésnek indultak.³⁷ A zselyki fúvószenekar esetében – ahol 2006-ban készítettünk felvételt – például a lelkesz rendelte meg a hangszereket a budapesti Schunda cégtől, nyolc zenekarát pedig befizette a hangszerek átlagárát a közös kasszába 1879-ben. A hangszerek megérkezése után újabb négy ember rendelt hangszert, az egyház pedig egy tubával támogatta az együttest. Ezzel a 13 hangszerral kezdte meg a működését a zselyki fúvószenekar.³⁸

Amikor a fenntartó már nem tudta támogatni a zenekarokat, azok maguk vették kezükbe sorsukat. Sófalván például a rendszerváltás után a kulturális támogatások megszűnte miatt 1992-től tagdíjat vezettek be, ami fejenként 500 lej volt.³⁹

A legtöbb esetben a fenntartó a hangszerek mellett egyenruhával is ellátta a tagokat. Az ózdi zenekart az Olvasó öltöztette, egyenruhájuk sötétkék posztóból készült katonai szabású zubbonyból, pantallóból és félkemény – huszárcsákó-szerű – sapkából állt. A szentmihályiak, akik a tűzoltózenekartól kaptak hangszereket, uniformist is tőlük szereztek az 1960-as években. Ez fekete nadrág volt fehér inggel, mellénnyel és a tűzoltósapkával. A fellépésekre alkalom-

³⁶ A Néprajzi Múzeum hangszergyűjteményében találunk kézzel faragott hegedűt, brácsát, de kézzel készült klarinétot is.

³⁷ Ilyen virágzó műhely volt Magyarországon Schunda Vencel József (1845–1923) budapesti cége, amely elsősorban az általa tökéletesített és szabadalmaztatott cimbalom, kisebb részben tárogató gyártásával foglalkozott, de gyártott egyéb fúvós hangszereket is. Erre vonatkozóan lásd: Philipp 1998.

³⁸ NM CD 155.

³⁹ EA 30072.

hoz illően öltözködnek napjainkban is, rövid vagy hosszú, lila vagy fehér inget húznak, mellénnyel, esetleg zakóval. Fekete nadrágjuk van és fejükön azt a kalapot viselik, amit még a kezdet kezdetén a tűzoltóktól kaptak. Annyi változott, hogy mára leszedték róla a sarló-kalapács jelvényt, és sújtást, illetve fehér varratot helyeztek a helyére.⁴⁰ Fenntartóval vagy anélkül a zenekarok jellemzően törekedtek az egységes öltözékre. Bodokon adatközlőnk elmondása szerint, működésük alatt: „Nekünk volt uniformis, mindenkinek egyformán kellett ing, fekete nadrág és mellény, ha hűvös volt, akkor nyakkendő.”⁴¹

ZENETANULÁS ÉS ZENEI SZÍNVONAL

Ha volt, a fenntartó általában vállalta a zenészek taníttatását is. A zenekarokhoz rendszerint karmestereket szerződtettek, néhány esetben pedig a helyi kántor, kántortanító látta el ezt a feladatot. Zselyken például a 19. század végén az első zenekart a helyi kántor vezette és ő tanította a tagokat is. Az 1910-es évek elejétől Besztercéről hívtak vendég karmestereket, akik nappal az újoncokat, az esti órákban a felnőtteket oktatták a helyes fogásokra. Nyaranta az újoncok két-három hétig otthon tanultak, és az oktatás ideje alatt a tanoncok segítettek a karmesternek a mezei munkában. A karmestereket mindig az fizette, akinek a fenntartása alatt a zenekar állt.⁴²

Volt olyan „önként” szerveződő zenekar, például Magyarszentmihályon, ahol a tagok maguk vállalták a tanulást. 1961 telén, három hónapig jártak hetente kétszer zeneiskolába, amiért minden alkalommal jó 10 km-et gyalogoltak, a városban átvették csizmájukat „egyéb lábbelire”, és zeneóra után ugyanígy tértek haza.⁴³

A zenekarok általában a karmesterek jelenléte nélkül is komolyan vették a próbákat. Zselyken például a fúvószenekar hetente kétszer, háromszor gyakorol, és már a kezdetektől pénzbírsággal sújtották azt, aki igazolatlanul távol maradt a próbákról. Ezt ma is büntetik. „Aki nem tud a zenekar rengyihez alkalmazkadni, annak nincs itt keresnivalója, az ne legyen turner. Vagy bétanulsz a rendbe, vagy le is út, fel is út.”⁴⁴ Alsóbodokon 1937-ben a zenekar életre hívója a falu pozsonyi származású katolikus kántortanítója volt, próbákat hetente tartottak. A próbák fontosságát Magyarszentmihályon egyik adatközlőnk így jellemezte: „Szájzom végett muszáj próbálni”.⁴⁵

⁴⁰ NM CD 151.

⁴¹ NM CD 164.

⁴² NM CD 155.

⁴³ NM CD 151.

⁴⁴ NM CD 155. A zselyki zenekar tagjait turnereknek nevezik a mai napig. A kifejezés német eredetű, jelentése: tornyos. A szászok nevezték így a fúvósaikat, mert ünnepek alkalmával toronyban is zenéltek.

⁴⁵ A rézfúvós hangszerek megszólaltatásának elsődleges hangforrása a játékos fúvókához szorított ajkainak rezgése.

Béden egy helyi fiatalember vezette a bandát. Mivel ekkor kultúrház még nem volt a faluban, a kocsmában kezdtek gyakorolni, de ez nem tűnt járható útnak, így a zenekar tagjainak házait járták sorra a próbák alkalmával. Egy ideig minden este voltak próbák, majd itt is beállt a heti két próba rendje.

Általában kézzel írott szólamkottákat használtak a zenekarok, amit a karmester készített el. A legtöbb esetben a hivatalos kották (így a temetéseken, egyházi alkalmakon játszott, valamint különböző műsorok kottái) külön füzetben voltak.⁴⁶ Az egyéb kötetlen alkalmak zenéit fejből játszották. Bédi adatközlőnk (Gál Gergelyné Rózsi néni) így beszélt a zenekar hangszeres tudásáról: „Igen, értett valamit a kottához is, s mondom így leírta nekik, meg magyarázta, hogy melyiket kell meg [melyik billentyűt kell a hangszeren lefogni, vagyis általában szerepelt a kotta felett, hogy melyik billentyűvel lehetett lefogni egy adott hangot] és így ők ezt már elhúzták. A virágéneket azt már fejből is elhúzták, megtanulták, no. Nem tudom, egyáltalában nincs más kotta csak ezek a szentesek.”⁴⁷

A karmesterek szigorú rendet tartottak. Ózdon a karmester például a próbákról való igazolatlan távolmaradást, a temetésen való ittas megjelenést, valamint a hangszeres rongálását pénzbírsággal, szükség esetén a havi próbadíj összegének jelentős csökkentésével büntette.⁴⁸ A sófalvi zenekar karmestere távolmaradásért 100 lejt, „késésért 20 lej büntetést ró ki a tanoncokra”.⁴⁹ 1958-ban egy zenekari tagot ki is zártak a zenekarból fegyelmezetlen magatartásért.

A zenekarok nem feltétlenül törekedtek a zenei tisztaságra. Szinte valamennyien a dallamot játszották, s az egyén hallására, készségére volt bízva, hogy terceljenek, vagy esetleg kidíszítsék a dallamot. Egy turai adatközlő szerint a kisdobos szinte hosszabb ideig tanulta hangszerének a játéktechnikáját, mint a fúvosok. Ha ő eltévesztette a taktust, akkor „felborult az egész zenekar”.⁵⁰ Sófalvi adatközlőnk pedig így nyilatkozott: a különbség köztünk és a többi zenekar között az volt, hogy a sófalvi zenekar kottából tanult, mi kottaolvasók vagyunk, nem „fülesek”.⁵¹ A szentmihályi zenekar beszámolóiban ugyanakkor nincs teljes egyetértés a próbákat illetően. Egyik tag azt mondta „nincs mit próbáljunk mink”, vagy „halottakhoz nem kell próba”, másikuk szerint viszont a „szájjom miatt muszáj próbálni”. A szentmihályi zenekarnál „egyszerű” a hangolás is: a zenekar vezetője megkérdi: „Stimmoltok?” A válasz: „Stimmolunk.” Zenekarvezető: „Akkor 3-4.”⁵²

⁴⁶ Még a vajdaszentmihályi zenekar esetében is így volt, akik szinte minden alkalommal „kívülről” játszottak. A temetési énekeket kottából játszották. NM CD 151.

⁴⁷ NM CD 160.

⁴⁸ EA 16724.

⁴⁹ A zenekar tagjai.

⁵⁰ EA 6316.

⁵¹ NM CD 154.

⁵² NM CD 151.

FELLÉPÉSEK

A fenntartó kérésére

A fenntartóval kötött szerződések értelmében a kötelező zenélési alkalmakra szigorúan kötött megállapodások vonatkoztak. A fenntartó biztosította a próbatertmet, fizette a karmestert, esetleg a hangszerek beszerzését és javíttatását is. Mindezt a zenekar köteles volt a fenntartó által meghatározott fellépéseknek eleget tenni.

Ha az egyház volt a fenntartó, Zselyken például a zenekarnak minden egyházi ünnep (karácsony, húsvét, reformáció napja) alkalmával zenélnie kellett a templomban, két-három közénket kellett kísérnie, valamint újév és a reformáció napján úgy a templomban, mint a templom előtti téren egyházi éneket kellett játszania. A nyilvános szereplésekből és temetési díjakból származó bevételeket az egyházközség bevételezte, de külön könyvelte. E bevételekből minden zenekari tag évente legkevesebb 5 forintot kapott „részesedésként”. Ezt a szerződés tartalmazta.⁵³

Szentmihályon, bár a fenntartó nem a templom volt, az egész falu római katolikus, ezért a hitéleti megmozdulások összefonódtak a közösségi rendezvényekkel, így teljesen természetes ma is, ha a templomban megszólalnak a rézfúvósok. A zenekar tagjai közül többen tisztségviselői a katolikus gyülekezetnek. „Tudjuk az egyházi éneket, sokszor ott is vagyunk.” A templomban a bevonulás után a zenekarnak meg van a saját helye: a jobboldali padok első sora az övék.⁵⁴

Amikor a gyár vezetése volt a fenntartó, az ő igényüket kellett kiszolgálni. Ózdon kezdetben önállóan, majd az Olvasó Egyleten belül megalakult dalárdával együtt lépett fel a rézfúvós zenekar a hivatalos rendezvényeken.⁵⁵ „Például május elsején. Voltak ezek a kommunista ünnepek, ezeken mindig részt kellett venni, aztán volt egy csomó fesztivál, volt nekik pénzük és muszáj volt támogatni a kultúrát.”⁵⁶

Előfordult, hogy anyagi források hiányában vagy politikai változások miatt a zenekaroknak fenntartót kellett váltaniuk. Ez történt Zselyken, amikor 1949-ben a fenntartó szerepét átvette a helyi termelőszövetkezet. Ekkortól a megyei Művelődési Bizottság gondoskodott arról, hogy a zenekar fellépésein megfelelő súllyal szerepeljen az „ideológiai mondanivaló”. Ennek megfelelően a nevük Zselyki Kollektivisták Fúvószenekarára változott, és a repertoárjuk is bővült például a hazafias tömegdallal vagy a zselyki téesz indulójával.⁵⁷

A sófalvi zenekar is hasonló helyzetbe került: 1948-ban, az államosítás után kérték a templom vezetőségét, hogy a hangszereket kivásárolhassák

⁵³ NM CD 155.

⁵⁴ NM CD 151.

⁵⁵ EA 16724.

⁵⁶ NM CD 162.

⁵⁷ EA 25343.

a gyülekezettől, mert a gyülekezet már nem tudta támogatni a zenekart. Szerencsére a faluban működő, műkedvelő mozgalommal foglalkozó kultúrotthonban minden támogatást megadtak, és ettől kezdve nem csak egyházi alkalmakon, hanem egyéb rendezvényeken is fellépett a zenekar, így a romániai zenekarok fesztiválján, a zenekarok megyeközi fesztiváljain.⁵⁸

Egyéb rendezvények

A temetéseken való halottkísérés jellemzően a fenntartótól független volt. Még akkor is játszottak temetéseken, amikor például 1949-ben Zselyken a szövetkezet vette át a zenekar fenntartását. Zselyken 2006-ban egy adatközlőnk így mesélt a halottkísérésről:

„Amikor jön a Tiszteletes Úr a házhoz, akkor jön a zenekar is, és ott a háznál egy darabot eljátszunk, akkor az udvaron is egy darabot, legtöbbit a »Tudom az én Megváltóm él« kezdetűt. Most már vannak más darabok is, de legtöbbször ezt. A Tiszteletes Úr elvégzi az Ő dolgát, s utána felsorakozunk, mi megyünk a menet élén. Mi megyünk legelől, a lelkész utánunk, s egész a templomig zenélünk, s régebb úgy volt, hogy a zenekar játszott egy darabot, azután az emberek énekeltek egy darabot, s aztán a zenekar még egyszer játszott egy darabot. Most már az öregek kevesen vannak, fáradtak, most már csak a zenekar. A templomba a zenekar mindig a karzaton játszik. És azután a templomtól a temetőig megint ugyanúgy játszunk, s a temetőbe vannak megint jellegzetes énekek, búcsúdal, és a »Jer temessük el a testet«. S a »Jer temessük el a testet«, amíg befedik a koporsót, nem hallatszik a koporsón a zaj, s azután a zenekar, meg a férfiak is mennek a torba, s ezzel befejeződik a temetés.»⁵⁹

2. kép

Zenekar a temetési menet élén Székelyudvarhely környékén, 1970-es évek

Forrás: Magángyűjtemény.

⁵⁸ EA 30072.

⁵⁹ NM CD 155.

A temetéseken a sófalviak is mindig játszottak, de környékbeli temetésekre is hívják őket ma is, magyar és román temetésekre egyaránt. Szentmihályban adatközlőnk 2005-ös gyűjtésünkön elmondta, hogy a temetéseken az Új sír van a temetőben ásva kezdetű éneket általában a sírnál vagy a halott ablaka alatt játsszák el. A temetési menetben a halottas kocsi mögött haladva különböző gyászindulókat fújnak. A gyászindulókat nem mind tudják fejből. Ilyenkor előveszik emlékeztetőül a kottákat, amiket a hangszereken lévő menetszíjra rakva a gyászmenetben is tudnak használni.⁶⁰

A rézfúvós hangszerek hangjából fakadóan bizonyos fellépésekre determinálva volt egy fúvós zenekar. Ilyen például a szabadtéren, menetben való zenélés, melynek legfontosabb alkalmá a lakodalmi menetzene volt. A szentmihályi zenekar az 1970-es évekig általában részt vett lakodalmakon, ahol a jómódú házaknál két zenekart is fogadtak: a rezesek kísérték a menetet a templomba, majd a lakodalmas házba, a lakodalomban viszont már a másik zenekar játszott (például szaxofon, szintetizátor, dob, gitár, basszusgitár felállásban).

Turán, az 1970-es évekig, ha a helybéli fúvószenekar játszott egy lakodalomban, akkor ez kísérte a menetet a templomba. A templom előtt ilyenkor megállt a násznép, s csendben végighallgatta, amíg a zenekar eljátszotta a Bemegyek szent templomodba kezdetű egyházi éneket. Egy adatközlő így emlékszik: „Pisztánk lagzijába is ezt fújta a banda a templom előtt. De minő fajin vót! Azé éneköttem én is ezt.”⁶¹

A zselkyi zenekar kifejezetten nem járt lakodalmakba zenélni, még a templomi részén sem. Adatközlőnk szerint: „Nem, mert mulatni nem nagyon lehet a zenekari darabokon. [...] Nagyon veszélyes is lett volna, mert az ember, mikor iszik is, meg ittas emberek közt, meg nagyon drágák a hangszerek. Talán ezért sem.”⁶²

Mendén az egyik adatközlő 1957-ben így nyilatkozott: „Lassan kivész az is hogy zenekarral menjenek templomba, de ahol még ma is igazi lakodalmat akarnak tartani, ott a községben lévő fúvós zenekart viszik magukkal és az muzsikál otthon is.” A templomba a lányos háztól a lány szüleivel és hozzátartozóival, nyoszolyólányaival és a fiatal vőfélyekkel fúvós zenekar kíséretében indulnak el, ezeket a dallamokat játszva: „Ezt a kerek erdőt”, „Fehérvári indulótánc”, „Mikor én még 16 éves voltam”, „Megvágtam az ujjam”. Menet közben éneklük a már ismert számokon kívül az egyetlen szlovák nyelvű dalt, az „Uzsegjovesa, Uzsenasét”. A dal magyar fordítását egyébként nem is ismerik, előadása a lakodalomban mégis szokásban van ma is. Valószínű innen ered, hogy a lakodalmast a közvélemény mendei szlovák lakodalmasként ismeri.⁶³

A rézfúvós zenekarok nyílt téren játszottak még körmenetekben, és egyéb „vonulások” alkalmakkor. Szentmihályon a falu legnagyobb és leglátványosabb

⁶⁰ Erről bővebben: Alföldy-Boruss – Pálóczy 2006.

⁶¹ EA 6316.

⁶² NM CD 155.

⁶³ EA 9959.

ünnepe a falu védőszentje, Szent Mihály napján tartott búcsú. A templomi mise után a körmenet a rézfúvósok vezetésével járja végig a falut, a zenekar a lelkész után vonul. Mindenszentek napján is jut lehetőség a zenekarnak: kora délután a templom mögötti temetőben játszanak. Évek óta szokás, hogy ilyenkor bárki megkérheti őket, játsszák el a halottaik kedvenc énekét.

Szintén Szentmihályon volt szokás a bevonulók búcsúztatása. Ez ma is élő hagyomány, 2005-ben is hívták a dudásokat⁶⁴ egy ilyen alkalomra. Szokás szerint a bevonulást megelőző este megtartják a bált, és régebben akár a több kilométerre lévő Nagybecskerekre is bekísérték másnap az újoncot. Ilyen alkalommal is lehetett kérni a kedvenc nótákat, de a következő énekek mindig felhangzottak, így ma is játsszák őket: „Mikor mentem, babám, Szentmihályból kifelé”, „Házunk előtt mennek a huszárok”, „Jaj, de szépen”, „Nyitva van a százados úr ablaka”, „Barna kislány”. Repertoárjukban nagyon sok katonanóta szerepel.

A névnapköszöntés is jellemzően nyílt téren, vonulással kezdődött. Szentmihályon szokás megünnepelni a zenekaron belül a névnapokat, és a zenekar tagjai együttesen köszöntik fel a hozzájuk közel állókat, barátokat, rokonokat is. Leggyakrabban a Jánosokat köszöntik. Egyik adatközlőnk régi köszöntésekről is mesélt: éjfél után indultak a házhoz, megálltak az ablak alatt és eljátszották a „Serkenj fel álmodból” kezdetű dalt, ezután a házigazda behívta őket és játszottak még pár csárdás dallamot, majd ettek, ittak. Volt úgy, hogy az egyik János a feleségével hajnali kettőkor vágatott le egy kakast.⁶⁵

Zselyken a névnapköszöntés a zenekar megalakulásától kezdve szokásban volt. A zenekar késő este felsorakozott az ünnepelt házának udvarán a legnagyobb csendben, és „szerenádot” adtak. Polkákat, keringőket játszottak, majd indulóval zárták a műsort. Ezután a zenekart megvendégelték az ünnepelt házánál. A köszöntésnek is különböző fajtái voltak: előjárónak ingyen járt a köszöntés, pénzért bárki kérhette, egymás között pedig speciális formája alakult ki.⁶⁶

Működése alatt a szabadtéri vonulás volt az istenmezejei zenekar legfontosabb eseménye is. „A farsangtemetés volt a legjelentősebb esemény. Farsang keddjén a gyerekek szalmaembert csináltak. Azt hurcolgatták, a zenekar pedig kísérgette a menetet és játszott. Jártak a faluban le, fel. A zenekar parádézott. A falu végén a gyerekek sírt ástak, összeszedték a csontokat. A szalmabábut és a csontokat eltemették a gödörbe, közben a zenekar körülállta őket és fújta a nótákat.”⁶⁷

Érdekes típust képviselnek azok a zenekarok, amelyek tagjai egyszerre játszottak vonós és fúvós hangszereken, „megkönnyítve” a zenekarok közti választást. Nem egyszer a lakodalomban a menetben fúvós hangszereken játszottak,

⁶⁴ Az együttest otthonukban dudásoknak, hívják. A dudás kifejezést a kanász mindennapi tevékenységeként végzett kürtölésből vette át a falu nyelve, és a zenekar egyáltalán nem érzi sértőnek vagy lekicsinylőnek.

⁶⁵ NM CD 151.

⁶⁶ A próbatermükben közös főzéssel, családjaik körében közös zenéléssel ünneplik névnapjaikat. NM CD 155.

⁶⁷ EA 18490.

majd a lagzis háznál vonószenekarként szolgáltatták a zenét. Ilyen volt Sándorfalván Szanka Antal vagy Kakas Sándor bandája. Somogy megyében is gyakoriak voltak a kétéltű zenekarok. Sárosi Bálint 1967-ben Nagycsepelyen, majd Kerekiben rögzített egy-egy ilyet.

REPERTOÁR

Azzal, hogy gyakorta a fenntartó határozta meg a fellépéseket, kialakult, hogy melyek azok a dallamok, amelyeket játszanak, de Sárosi Bálint szerint a magyar hagyományban így sem alakult ki egy jellegzetes rézfúvós stílus. A zenélési alkalomoknak megfelelően alakult a repertoár. A karmestertől tanultakat szólamkottákba írták, onnan fújták, ilyenek voltak a temetési, egyházi énekek, indulók. Azoknál a zenekaroknál, ahol a karmester csak a zenekar elindítója volt, a tagok kotta nélkül, „fülhallásból” tanulták meg az énekeket. Ilyen alapon játszották általában a helyi és a szomszédos falvak zenéjét is. A hangszerek tulajdonságaiból adódóan nem játszottak lassabb nótákat – „siratni csak hegedűvel lehet” –, de csárdás dallamokat, katonanótákat, köszöntőket igen.

A nagyobb, karmesterrel tartósan együttműködő zenekarok repertoárja kicsit eltért ettől. Ők az egyházi énekeken és indulókon kívül más darabokat is játszottak. A különbség jól érzékelhető a bédi (helyi kezdeményezésre alakult) és a zselyki (karmester irányította) zenekar repertoárján.

1978-ban a zselyki zenekar műsorkészlete összesen 115 darabból állt: 55 indulót és tömegdalt, 18 népdalfeldolgozást, 32 táncdalt, 7 nyitányt és 3 operarészletet tartalmazott.⁶⁸

Egyházi énekek: „Erős vár nekünk az Isten”; „Áldd meg Isten”; „Fönn a csillagok felett”; „Hallok”, „Uram szent igédnek”; „Húsvéti ária”; „Jövel Szentlélek Úristen”; „Kövesd a Jézust”.

Indulók: „Ablakomba”; „Az én lovam”; „Basarabian” (román katonainduló); „Dor de patrie”/Honvág (román katonainduló); „Olimpia”; „Hallod-e te kőrösi lány”.

Hallgatók: „A kis utcán végestelen végig”; „Lehullott a rezgő nyárfa”; „Nincsen csillag”; „Két babonás szép szemednek”; „A kanyargó Tisza partján”; „Domboldalon virágzik a rózsa”.

Polkák: „Baruska”; „Unter der...” (lejegyezte: J. Maurer); „Csak úgy?” (lejegyezte: Szebinka).

Tangók: „Chanson triste” (lejegyezte: Magyarosi Márton); „Nem szeretnék csalódni” (lejegyezte: Szebinka); „Creola” (lejegyezte: Szebinka).

Keringők: „Volga” (lejegyezte: Karl Pešek); „Linistea”/Csend (lejegyezte: Magyarosi Márton); „Blumengeflüster”/Virágok sóhaja.

⁶⁸ 2006-ban, gyűjtésünk idején zselyki szólamkottából jegyzetelve.

Béden az általunk vizsgált szólamkottákba csak a temetési és egyházi énekeket jegyezték le, kiegészülve néhány indulóval és a *Himnusszal*. Az itt szereplő dalok a következők voltak: „Máriához”; „Nézz le ránk”; „Bemegyek szent templomodba”; „Ez nagy szentség”; „Isten anya”; „Egybe gyűltünk”; „Ott a menny”; „Jöjj el Jézus”; „Bűnös lélek”; „Jöjj el Szentlélek Isten”; „Szent Atyánk”; „A keresztfához megyek”. Gál Gergely kottájában 71 magyar szentes ének és 3 szlovák ének található.

A zenekarok repertoárja természetesen változott, ha környékbeli falvakban, esetleg más etnikumnak is játszottak. A sófalvi zenekar nem csak magyaroknak zenélt, temetésre magyarok és románok is hívták őket. „Karácsonykor szoktunk még elmenni a románokkal fújni.” Kérdésünkre, hogy akkor mit játszanak, azt válaszolták, hogy magyaroknak a „Csendes éjt”, a románoknak van saját daluk.⁶⁹

A bodoki zenekar főleg farsangkor játszott a faluban. Kérdésünkre 2007-ben elmondták, hogy vegyesen játszottak szlovák és magyar dallamokat, de mivel a karmesterük szlovák volt, így a szlovák volt többségben. Mint mondták: „A szlovák zene jobban hangzik fúvószenekarral.”⁷⁰

A magyarszentmihályi zenekar manapság leggyakrabban temetéseken játszik, s mivel ezeknek a zenés búcsúztatóknak a híre hamar elterjedt, gyakran kapnak meghívást a környékbeli falvakba. A magyarszentmihályi zenekart elhívják cigány és szerb temetésekre is, ahol ugyanazt a dallamkészletet használják, mint a magyar temetéseken. Elmondásuk szerint a cigány temetések mégis kissé eltérnek más szertartásoktól: hosszabb ideig tartanak, és hangosabban kell fújni a hangszereket, mert a cigányok „hangosabban, szenvedélyesebben” fejezik ki gyászukat, „ordít mindenki”, ezért túl kell zenélni őket.⁷¹

A zselői zenekar is eljár a környékbeli falvakba temetésekre, játszik románoknak is, és vannak kimondottak román énekeik ilyen alkalmakra.

JAVADALMAZÁS

A zenekar keresetét az is meghatározta, hogy ki volt a zenekar fenntartója. Azokban a falvakban, ahol több zenekar is volt (fúvós, vonós, esetleg citerazenekar), legtöbbször a zenekarok tarifája döntött, így a nagyobb létszámmal rendelkező fúvószenekar költségesebb lévén, gyakran esett el meghívástól.

Zserei adatközlőnk ezt mesélte 2007-ben: „A zenekart megfogadni nem volt olcsó mulatság: 1950 körül 100 [csehszlovák] koronát kértek fejenként, most 1000 [szlovák] koronára teszik ennek az értékét. Emiatt sokszor a cigányokat hívták zenélni, mert őkvelük jóval olcsóbban is meg lehetett alkudni.”⁷²

⁶⁹ NM CD 154.

⁷⁰ NM CD 163.

⁷¹ NM CD 152.

⁷² NM CD 162.

Ha a zenekar egyházi fenntartású volt, akkor a temetéseket, egyházi fellépéseket ingyen végezték. Ha névnapozásra hívták őket, akkor a vezetőknek és egymásnak ingyen zenéltek, máshol viszont már fizetni kellett a játékukért. Érdekes volt, hogy Zselyken, ahol az 1920-as évektől az egyház nem tudta eltartani a zenekart, a faluban részesedést fizettek a zenekarnak, így a temetéseken és templomban továbbra is ingyen játszottak. Az a helyi család, aki pártolni akarta a zenekart, minden év januárjában a teljes temetési díj huszadrészét fizette be az együttes pénztárába. Ezért az összegért a zenekar köteles volt az illető családjában bekövetkezett halálozás esetén megjelenni a temetésen a szokásos zenei programmal. A pártoló család így mentesült a teljes temetési díj megfizetése alól, csupán egy veder bort (vagy 3 liter pálinkát) és egy kenyeret adott a zenekarnak. Az évente fizetett összeget pártolási díjnak nevezték, s a családot, amely fizette, pártoló családnak. A pártolási díjak szedése 1949-ig maradt fenn, amikor a termelősövetkezet vállalta át a zenekar támogatását. 1949 után a zenekarnak minden temetésre el kellett mennie és ezért nem kérhettek külön fizetséget. 1969 után, a termelősövetkezettől kapott juttatások csökkenése miatt azonban ismét bevezették a támogatási díjat. A pártolási díjból fizették a próbaterem fűtését, világítását, és a kottázáshoz szükséges irodaszereket. A hangszerek javítása azonban már nem fért bele.⁷³

A zenekar szolgáltatásaiért jellemzően mindenhol fizetni kellett. Bédén a következőket mesélte adatközlőnk 2007-ben:

„Farsangkor négy nap volt a mulatozásnak szentelve. Csütörtökön elindult a zenekar és a lányos házak előtt megállva eljátszott három nótát. A lányok kijöttek, táncoltak a zenére, majd szalonnát, tojást, esetleg pénzt adtak a zenekarnak. Este a kocsmában folytatódott a multság, ahol a zenekar a kapott élelmekből megvacsorázott, a pénzt pedig itala fordították. Ezután éjfélig szólt a zene és ropták a fiatalok a táncot. A kövér csütörtököt követően pénteken és szombaton csendes volt a falu, majd vasárnap folytatódott a lányos házak és most már a menyecskék házainak a felkeresése, de ekkor már nem járt fizetség a zenélésért.”⁷⁴

Az ózdi gyári zenekar javadalmazásáról az 1950-es évekig a karmester gondoskodott, közbenjárt a tagok ügyes-bajos dolgaiban, igyekezett elérni, hogy minden zenésze rendezett körülmények között éljen. Lakáskiutalást, szorongatott helyzetben segélyt eszközölt ki.⁷⁵

A sófalvi zenekar 1913-ban szerződést kötött az egyházzal, amelyben „az egyház vezetőségének és birtokának veti alá” magát. Az egyházi élethez kapcsolódó alkalmak azért ingyenesek lettek. 1923-ban 30 koronás díjért vállaltak

⁷³ EA 25343.

⁷⁴ NM CD 161.

⁷⁵ EA 16724.

temetéseket és egyéb megjelenéseket. Az 1930-as évektől a saját falujukban zajló temetésen való megjelenést fele annyiért vállalták, mint a más faluban lévőket.⁷⁶

Szentmihályon, mint adatközlőink 2006-ban elmondták, mindenhová egy-séges áron járnak zenélni, az árjegyzékük szerint ez 50 euro. Nem mindenki tudja azonban megfizetni a zenészek szolgáltatását („eszközileg nincs rá”). Ahol a családnak telik a zenészekre, oda hívják is őket. Megjegyezték, hogy olykor a zenekar tagjai többen vannak, mint a gyászolók. A zenekar részéről a zenélésért kapott fizetség ugyanakkor jellemzően nem volt és ma sem megélhetési forrás. A zenekar tagjai többségükben földművelésből, növénytermesztésből élnek. „Nem pénzért muzsikálunk” – mondják. Ez azért is igaz, mert a bevétel általában nem osztják szét, hanem ebből fedezik az utazás költségeit, a maradék összegből pedig gondoskodnak arról, hogy legyen mindig sör, vagy meg tudják hívni a vendégeket, esetleg az asszonyokat. Nem pénzért, hanem a közös örömeért zenélnék, szolgálatnak tekintik fellépéseiket, és fontos számukra a közösség megbecsülése, a megkülönböztetett tisztelet.⁷⁷

TÖBB ZENEKAR EGY TELEPÜLÉSEN

A rézfúvós zenekaroknak be kellett illeszkedniük a helyi közösségek zenei életébe. Ha egy faluban több zenekar is volt, vagy megoszlottak a feladatok, vagy a helyi ízlés döntötte el, hogy melyik zenekart kedvelték jobban.

Turán például a cigányzenekar, a citerazenekar és a paraszzenekar mellett a fúvós zenekar nem igazán tudott jelentős szerepet kivívni magának a faluban. A helyi parasztbanda minden szereplési és pénzszerzési lehetőséget elvitt előlük. Tóth János 1957-ben írja, hogy a falu népe sem igazán kedvelte a fúvós hangzást. Szívesen hallgatták őket búcsúban vagy valamilyen szabadtéri alkalommal, de lakodalomban, bálban a turaiak inkább a cigányzenekar zenéjét kedvelték. A környékbeli falvakban, Hévízgyörkön, Vácszentlászlón, Adácson és Zsámbokon ugyanakkor szívesen látták őket lakodalmakban is. Az egyik zenész beszámolója szerint: „Egyszer május elsején Zsámbokra voltunk megfogatva – mink is meg a cigánybanda is. Fölváltva muzsikáltunk: egyszer a cigányok, ha azok elhagyták, akkor rákezdünk mink. De mikor mink elhagytuk, oszt újra a cigányok húzták, mindjárt kiabáltak a táncolók: A bandát halljuk! A bandát halljuk! Persze mink se hagytunk magunkon kifogni. Hát muzsikáljanak a cigányok is, ők is ugyanígy vannak megfogatva, mint mink.”⁷⁸

Halmos István Tiszaigarról negatív véleményekre emlékszik vissza: „A rézbandára nem lehet jól táncolni nagyon hangos, rotyogtatós, összedül a ház, elalszik a lámpa.”⁷⁹

⁷⁶ NM CD 154.

⁷⁷ NM CD 150.

⁷⁸ EA 6316.

⁷⁹ EA 7090.

A rezesekről szóló pozitív véleményekre példa Gárdonyi József A nótázó Eger című írása:

„A cigányzene nem kedves a parasztnak. Szerinte az a nadrágosoknak való. Nem lehet mellette még kurjogatni se, mert akkor más egy mukkot se hall a nótából. De ha a kompóti [Kompolt] vagy a maklári vagy a verpeléti rezesbanda ráreccsenti, az már aztán valami. Öt éve az egrieknél is van különben rezes bandájuk: az egrí banda. Ez aztán érti a módját, hogyan kell igazán a nép talpa alá valót harsogtatni. A lakziban úgy fújja, hogy még a szomszéd hóstyán[?] is összeverhetik a bokájukat tőle. [...] A lagzinak Egerben elengedhetetlen kelléke a trottyos banda muzsikája. Ha mindjárt a házat eladják is, trombitaszó nélkül nem lehet szent a házasság. Csak egy családról tudom (czifraparti családról), hogy csendes lagzit akartak ülni, mert az új pár vagyonkájával kis erszény is hamar megtellett. A czifraparti legények azonban mikor a menyasszonyt az esketésről a bérkocsi meghozta, rossz tepsiket és fazekakat összeverve fogadták. Még ma is gyakran emlegetik azoknak a lagziját, mint intő példát arra, hogy Egerben a vígságot mellőzni nem mindig tanácsos.”⁸⁰

Nemegyszer felváltva játszott a lakodalmakban a fúvós és a vonós zenekar. Maglódon a szlovákok hagyományos zenekara a rézfúvós zenekar volt. Itt a cigányzenekar modernebb zenét játszott. Egy maglódi adatközlő elmondása szerint az 1950-es években, amikor megtudták, hogy Pestről hozott cigányzenészekkel kibővített helyi cigányzenekar muzsikál majd egy menyegzőn, „akkor az idősebbek el sem mentek, hisz tudták, hogy itt nem nekik való táncolás lesz.”⁸¹

A ZENEKARI TAGSÁG

A zenészek és családjuk számára összetartozást, felemelkedést is jelentett a zenekar. Sófalván az I. világháborúba egy fő kivételével minden fúvós behívtak. „Zenezóval vonultak a vasúti megállóhoz, ott megcsókolták családtagjaikat és kürtjeiket...” Az itthon maradt feleségek közül egyik-másik inkább a tehenét adta el, hogy a hitelre vásárolt hangszer esedékes részletét fizetni tudja: a fronton harcoló férj hangszerét úgy őrizték, mint egyetlen kapcsolatot a boldog múlttal.⁸²

Gyakran azt is fontosnak tartották, hogy a kiöregedő zenész helyett a család egy másik tagja álljon be a zenekarba. Sófalván jelenleg is van olyan tag, akinek a bátyja és az édesapja is játszik a zenekarban. Nem ritka, hogy valóságos dinasztiákat lehet felfedezni a zenészek között. Sófalván például a néhai Pásztor Samu alapító tag után a két fiával, Lőrincsel és Sándorral, majd két dédunokájával,

⁸⁰ EA 3609.

⁸¹ EA 9352.

⁸² NM CD 155.

Péterrel és Attilával találkozhatunk a tagok névsorában, de a néhai Varga Mihály is egyszerre játszott együtt négy fiával a zenekarban.⁸³

Zselyken a zenekart a falu tehetősebb rétege alapította, túlnyomórészt különböző szervezetek⁸⁴ előjáróiból alakult. Adatközlőnk elmondása szerint később ez a zenekar részéről gögösséggé vált, a zenekar tagjai lenézték azokat, akik nem lehettek a tagjaik, ezeket „zabhegyezőknek” csúfolták. Cserébe a „köz-nép” a turnerekre akasztotta a „rézszájú” csúfnevet. A zselykiek különködését mutatja a „búcsúdallal” kapcsolatos hagyományuk is. A zenekar repertoárjában szerepelt az a gyászdal, amelyet csak turner vagy ennek leszármazottja temetés-kor intonáltak az egyházi szertartás befejezésekor. Adatközlők szerint ezt az alapítók vezették be, hogy méltó búcsút vehessenek a tagoktól. Több ízben viták folytak arról, kit is illet meg a búcsúdall. A két világháború között ebből a dalból aztán kereseti forrás lett. „Akinek kell ez a dal, az fizesse meg”, a rendes temetkezési díjon felül külön kellett érte fizetni. Később a község kommunista pártvezetői rendelete szerint mindenkinek a temetésén el kellett játszania a zenekarnak.⁸⁵

Bodokon arra kérdésünkre, hogy a család ellenezte-e a zenélést, zenész adatközlőnk úgy fogalmazott: „Hát, nem ellenezte, de azért nekik is meg kellett szokni. [...] Ha valami munka volt, és el kellett menni próbára, hátra kellett hagyni a munkát, most megyek próbára, megcsináljuk holnap, akkor néha vitáztott, hogy ott hagyom a munkát. De hát ha elvállaltam, akkor helyt kellett állni, el kellett menni.”⁸⁶

Szentmihályon a zenekar tagjai minden évben nőnapon, egy vacsorával megköszönik ma is a feleségüknek, hogy az év során időnként nélkülözniük kell a férjüket. Ezen a zenészfeleségek nagy örömmel vesznek részt, bár nem mindig nézik jó szemmel a „sok” zenélést. Ahogy az egyik feleség mondta 2005-ben „nem nagyon szereti”, hogy zenél az ura, mert ilyenkor áll az otthoni munka, nem készülnek el a piacra, vagy esetleg egyáltalán nem is tudják piacra vinni a termést.⁸⁷ A többiek is nehezményezik, hogy „a férfiak bitangulnak”, de elismerik, hogy nem csak szórákozás a zenészet, a dudásoknak is „nehezen lehet kitartani”.⁸⁸

Az ózdi zenekar ugyan idegenből érkezett zenészekkel alakult meg a 19. század végén, de egy idő után egyre több bányászcsaládban kezdtek el hangszeren tanulni. Sok munkáscsalád azért adta zenésznek a gyerekét, mert ha valaki zenész volt, az ott már rangot jelentett. A zenekar alapító karmestere, Schuch Ferenc tanítványai közül később többen hivatásos zenei pályára is léptek, az Operaház zenészei lettek.⁸⁹

⁸³ NM CD 155.

⁸⁴ Egyházi előjárók, a község előjárói stb.

⁸⁵ EA 6316.

⁸⁶ NM CD 163.

⁸⁷ Főleg gyümölcsstermesztéssel foglalkoznak.

⁸⁸ NM CD 151.

⁸⁹ EA 16724.

Szentmihályon a zenészek életük több mint felében ebben a zenekarban játszottak, nem csoda hát, hogy beszámolóik alapján nagyon erős érzelmi szá-lakkal kötődtek hozzá. „A zenekart mindig a szívemben viseltem. Olyan emberek voltak itt, hogy érdemes volt velük foglalkozni. Amikor én és a barátaim szívből eljátszunk valamit és minden barát azt játszik, amit én érzek, énnekem attúl nagyobb boldogság ezen a világon nincs.” (Gulyás István) „Azért szeretöm, mert mikor ebben a kis zenekarban találkozás van, akkor minden gond odahaza marad, soha arra nem gondolunk, hogy mi van otthon; eltréfálunk, ez tiszta vidámság [...] szeretném, hogy sokáig összetartsunk.” (Madarász Ferenc)⁹⁰

A ZENÉSZEK A HELYI KÖZÖSSÉGBEN

A zenekar tagjainak társadalmi megbecsülése, presztízse van mind a saját falujukban, mind azokon a településeken, ahol már játszottak. „Mindenhol ismernek minket, nem hagyunk sehol rossz nyomokat.” Szentmihályon falubeli megbecsültségüket jelzi, hogy mindannyian köztisztületben álló emberek: többen a gyülekezet elöljárói. Mint mondták róluk Szentmihályon: a falu népe büszke a dudásokra. Büszkék arra, hogy rendszeresen járnak távolabbi helyekre, rangos rendezvényekre, ahol öregbítik a falu hírnevét, hogy programjaikról lehet hallani a nagybecskereki rádióban. Büszkék arra is, hogy Budapestről érkeztek kutatók hozzájuk és a táncháztalálkozón is felléptek.

Fenntartótól függetlenül kiváltságos tisztelet járt a zenekarnak a templomban is. A magyarszentmihályi zenekar a templomban az első sorban ülhetett, a sófalvi zenekar a karzaton kapott helyet.⁹¹

Zselyken a zenekart még ma is a „tisztelt nemes zenekar” megszólítás illeti meg. Kijárt nekik a turner cím, amely bizonyos megtiszteltetést jelent még ma is. A „fa-jog” és a „makk-jog” alapján a tagoknak több tűzifa járt a községi erdőből, és egy-egy malaccal többet hajthattak ki az őszi makkos csordába is. A zselyki zenészeknek a családok „pártolási” díjat is fizettek, melynek nemcsak anyagi, hanem erkölcsi jelentősége is volt, hiszen szorosabbra fűzte a kapcsolatot a zenekar és a lakosság között. A zenekaron kívüliekben is tudatosult, hogy a turnerek közösségi érdekeket szolgálnak, a zenekari tagokban pedig fokozódott a kötelességtudat azok iránt, akik anyagilag támogatták őket.⁹²

* * *

Sajnos mára kevés aktív zenekar található az országban. A legtöbb helyen az a probléma, hogy nincs utánpótlás. Szentmihályi adatközlőnk szerint ma már nem tekintik a fiatalok kiemelkedő lehetőségnek a zenekari játékot. Más a zenei ízlésük, nem tartják kifizetődőnek a próbákra áldozott időt. Mindegyik zenész

⁹⁰ NM CD 151, idézi: Alföldy-Boruss 2005: 35.

⁹¹ NM CD 153.

⁹² Wass 1992.

arra törekedett, hogy gyermekei megszeressék a zenélést, tanították is őket, ennek ellenére csak kis részüket sikerült bevonni a zenekarokba. Több adatközlő számolt be arról is, hogy egyre kevesebb a kultúrára fordított pénz a falvakban, és a rendezvények esetén sem az ilyen zenekarokat keresik. Kevesebb az olyan kulturális fesztivál is, ahol bemutatathatják tudásukat. A lakodalmakban is felváltották helyüket modernebb zenekarok.

Több vidéken szembesültünk ugyanakkor a gyűjtések során azzal, hogy a helyi kultúracsoporthoz feléleszti a helyi hagyományokat, és ott minden esetben bevonják a rézfúvós zenekart is. Több helyen a helyi zeneiskolából is toboroznak tagokat, sőt, több adatközlő újra elkezdett játszani.

Az ország területén a 19. század végétől, 20. század elejétől elterjedt rézfúvós zenekarok kutatása ugyan még ma is a kezdetén tart, de ha már nem is sikerül játék közben megörökíteni ezeket a zenekarokat, hangzó anyag nélkül is sokat megtudhatunk a hajdani zenekarokról riportok készítésével, repertoárjuk tanulmányozásával, szociológiai vizsgálatok révén.

FORRÁSOK

Néprajzi Múzeum

Etnológiai Archívum Kéziratgyűjtemény (EA)

EA 3609 Gárdonyi József 1914: A nótázó Eger.

EA 6316 Tóth János 1957: Tura zenei élete (egyetemi szakdolgozat).

EA 7090 Halmos István 1950: Tiszaigar, Heves megye.

EA 9352 Jakab Ilona 1952–1953: Maglód népszokásai, táncai és viselete. Maglód.

EA 9959 Fejes Ferenc, Furuglyás Géza: 1957: Mendei lakodalmas P.104/1957.

EA 16724 Nemcsik Pál 1969, 1970 Ózdi Gyári Munkás Olvasó-Egylet Dalosköre. 1896–1944. Egy borsodnádasi ipari munkás testvérpár dallamkincsének rétegződése, összehasonlító vizsgálata.

EA 17996 Nemcsik Pál 1972–1973: A: A bekölcei kétlaki munkásság zenei izlésének alakulása 1900–1944 között. B: Adalékok Egercsehi és Szúcs bányatelep zenei életéhez.

EA 18490 Nemcsik Pál 1973: Egy istenmezejei kétlaki bányászcsalád dallamkincsének fejlődése 1900–1944 között, Borsodnádasi.

EA 25343 Wass György 1993: A szelyki fúvószenekar múltja és jelene.

EA 30072 Kocsis Tibor Jenő 2002: A sófalvi fúvószenekar monográfiája P.59/2002/fn.

Hangtár, Népzenei gyűjtemény, CD állomány (NM CD)

NM CD 150–153 Magyarszentmihály (Szerbia). Gyűjtő: Alföldy-Boruss Márk, Pálóczy Krisztina, 2005.

NM CD 154–155 Zselyk, Sófalva. Gyűjtő: Alföldy-Boruss Márk, Pálóczy Krisztina, 2006.

NM CD 160–164 Béd, Kolon, Zsére, Dobok (Szlovákia). Gyűjtő: Alföldy-Boruss Márk, Bódiss Tamás, Pálóczy Krisztina, 2007.

Hangtár, Népzenei gyűjtemény, Fonográf-henger állomány (MH)

NM MH 485–486 Székelyudvarhely (Románia) Gyűjtő: Vikár Béla, 1900-as évek eleje

NM MH 2157 Sajómező (Máramaros, Románia) Gyűjtő: Bartók Béla, 1900-as évek eleje

NM MH 2166 Glód (Máramaros, Románia) Gyűjtő: Bartók Béla, 1900-as évek eleje

MH MH 2197 Váncsfalva (Máramaros, Románia) Gyűjtő: Bartók Béla, 1900-as évek eleje

HIVATKOZOTT IRODALOM

Alföldy-Boruss Márk 2005: *A magyarszentmihályi rézfúvósok szerepe a falu életében.* (Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Tudományos Diákköri Konferencia.) Szent István Egyetem, Gödöllő.

Alföldy-Boruss Márk – Pálóczy Krisztina 2006: Rezesbandák. *Folkmagazin* (13.) 1. 37.

Alföldy-Boruss Márk – Pálóczy Krisztina 2007: Rézsájúak és zabhegyezők. *Folkmagazin* (14.) 6. 53.

Kocsis Károly 1989: *Etnikai változások a mai Szlovákia és a Vajdaság területén a XI. századtól napjainkig. Az etnikai térszerkezet átalakulásának sajátosságai.* (Politikaelméleti füzetek 4.) ELTE BTK Politikaelméleti Továbbképző Intézete, Budapest, 10–21.

Kodály Zoltán 1937: *Magyar népzene.* (A példatárat szerkesztette: Vargyas Lajos.) Zene-műkiadó, Budapest.

Pálóczy Krisztina 2009: Hagyomány és divat a falusi rézfúvós zenekarok működésében. In: *Folklór és zene.* (Szerk.: Szemerkenyi Ágnes.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 344–365.

Pávai István 2000: Népzenei gyűjtemény. In: Fejős Zoltán (főszerk.): *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei.* Néprajzi Múzeum, Budapest, 813–851.

Philipp Clarisse 1998: Schunda Vencel József (1845–1923) *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle* (103.) 6. <http://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/199812/schunda.htm> (Utolsó letöltés: 2013. május 13.)

Sárosi Bálint 1998: *Hangszerek a magyar néphagyományban.* Planétás, Budapest.

Tari Lujza 1990: Die volksmusikalische Praxis der ungarischen Blaskapellen, dargestellt anhand historischen Quellen aus dem 19. Jahrhundert. *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungariae* (32.) 409–419.

Tari Lujza 1996: Hangszeres népzenei gyűjtőúton a szlovákiai magyarok között. *Valóság* (39.) 7. 44–56.

Wass György 1992: Tisztelt, Nemes Zenekar! *Besztercei Híradó* 2. 7.